



R. P. Thomæ Tamburini È Societate Jesu Opera Omnia

Tamburini, Tommaso

Lugduni, 1689

§. 1. De famulis, qui serviunt, vel servierunt.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-78172](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-78172)

viendum in quacunque re Domino, sive in aliquo peculiari opere, ut sunt artifices, coloni, scientiarum magistri, &c. De his ergo sub communi nomine famulatus nonnulla perstringam, nec solum ea, quae strictè pertinent ad contractum locationis, de quo loquimur, sed etiam (quandoquidem adest hæc occasio) ad alia universaliter, quae spectant ad famulos, & consequenter ad Dominos.

2. Vt autem ordinatum progrediam. Primò, agam de famulis, qui iuxta promissum, serviunt, seu servierunt. Secundò, de his qui promissionem violantes, non serviunt, cum possint. Tertiò, de his, qui non serviunt, cum non possint.

§. I. De Famulis, qui serviunt, seu servierunt.

1. Illis, qui debitum obsequium exhibent, vel exhibuerunt, deberi iustum stipendium, quis ignorat? Sed quaerenda sunt adhuc duo. Primò, quodnam est debitum obsequium? Secundò, quodnam est iustum stipendium.

Quodnam est debitum obsequium?

2. Illud est, quod moraliter, & communiter in illo genere ab aliis exhiberi solet. Et quia illud habet latitudinem, iuxta quam diligens, diligentior, diligentissimus famulus servire potest, satis erit, in gradu infimo, id est, ut famulus exhibeat diligentiam, nec necessariò maximam, nec illam, quae vergat ad desidiam, idque praefixo pacto maioris diligentiae, pro qua daretur maius stipendium, ut ex se patet.

3. Hinc fit primò, ut si famulus praedictam diligentiam, saltem in infimo dicto gradu, non seruet, ex quo sequatur damnum aliquod Domini, fit, inquam, ut obligetur ad restitutionem damnorum, immò, propter paritatem rationis, etiam lucrorum, Domino inde cessantium. Verum, hic maxime est notanda monitio alia, lib. 8. in Decalog. tract. 3. c. 5. §. 1. num. 5. & lib. 1. cap. 3. §. 7. v. *Deposum*, & iterum dicam infra, lib. 9. tract. 7. de Societ. cap. 8. n. 15. sæpè tradita, nimirum negligentiam, quae in uno genere famulatus, v. g. in transferendis lignis, est levis, gravem esse in transferendis vasibus vitreis. Locum omnino recole.

4. Fit secundò, ut si, posita praedicta diligentia, famulus alias operas exerceat, lucrèturque, possit hoc lucrum sibi acquiritere, & retinere, quia quando sese addixit Domino, eiusmodi se potestatem non abdicavit.

Quodnam est stipendium iustum?

5. Iustum item stipendium habet summum, medium, & infimum gradum, estque illud, quo communiter in foro solent operæ famulique talis ministerij conducì, & satisfaciet Dominus, si (praescindendo ab aliquo iusto pacto) id ex infimo, ut notat Bôciac. loc. cit. p. 4. num. 3. sicuti, nec iniuste ager amius, si petat summum: si petat, inquam, nam si tacet, videtur infimo contentus esse, atque adeo non potest, praetextu supremi debiti, compensare sibi usque ad summum.

6. Hæc ita in genere dicta rem exactè nequaquam definiunt; adhuc enim restat scrupulus, ecquodnam sit eiusmodi iustum, licet infimum stipendium, praesertim, quia nesciri vix potest in tanta varietate operarum, & ministeriorum, quodnam stipendium in foro, & communiter currat. Id ergo & prudens, & expertus vir facile expiscabitur, si quatuor expendat capita, quae iam subdo.

7. Primò: Expendat, famulos inter alium condonare defectum mercedis Domino ob quatuor potissimum subinde rationes, nempe primò, quia ab ipsis Dominus sperant favorem, & gratiam, immò etiam munera in Republica, & Beneficia; hæc enim sola spes est pretio æstimabilis, tamen deinde nihil reipsa acquiritur.

Secundò, quia obsequium est admodum exiguum, unde remanet ipsis locus, sive otandi, sive alio modo lucrandi.

Tertiò, quia, dum serviunt, aliquam artem addicunt, ut sunt fervientes artificibus, Proficiscuntur Moedicæ, Musicae, & similibus, quin aliquando ob alimenta victus, & non raro ne ob victum quidem, sed solum ob eiusmodi unum finem addiscendi, sentiantur.

Quartò denique, quia compensatur satis, foreque merces ab honore officij. Sic aliqui officiales in Curatibus, quos Iuratos Siculi appellamus, modicum stipendio fraudantur, licet maximis Reipublice occupationibus distendantur, eo scilicet honore contenti, quo ad discendo, sæpissimè multum se expendisse, etiam gloriantur.

8. Secundo, expendat vir prudens numerum famularum, qui frequentissimum hodie solet elevari, enim famulorum copia valde diminuit de ipsorum mercede, quia tunc ultro se offerunt pro quocunque pretio, ut oneras autem merces vilescere usque ad tertiam partem, immò aliquando etiam usque ad dimidiam, donec à nonnullis diximus alibi, lib. 8. in Decal. cap. 7. §. 4. n. 6. & certe tunc vilius esse debere stipendium, minus esse, sicuti in cæteris rebus venalibus, quando haec dant, usum venire solet.

9. Tertiò, expendat etiam necessitatem ipsorum famulorum, nam licet mera necessitas servi non debeat minuire pretium sui laboris, neque enim, si ego habeo necessitatem vendendi frumentum, præcise ex hoc tu iustius infimum pretium potes emere, nisi aliunde dictum pretium vilescat: tamen, quia, quando hac necessitate laborant multi servi, non inveniuntur Domini, qui magis pretium præbere velint, inde fit, ut stipendium, tunc communiter currens in foro, sit minus, & consequenter hoc, quamvis vilius, sit iustum.

10. Quartò, est etiam perpendenda, ad iustitiam stipendij cognoscendam, ipsa liberalitas domini, qui non raro ad suæ familiæ decus pertinere putat, si (ut magis Principes consueverunt) plus suis famulis impertiat, quam eorum famulatus mereatur.

Atque ex hoc ultimo solvitur illa quaestio: An dives dominus det suo honorario famulo victum pro ipso, & hordeum, v. g. pro equo, vel aliam victus portionem, quæ is honorarius famulus alium pro se famulum habeat, ipse vero, nec equum, nec alium alar, possit sibi illud hordeum, & portionem illam reservare? Possit enim potius, non solum, quia ea non videntur dari, ut ille habeat equum, & famulum, sed, ut possit habere, & coeam defectus non redundat in damnum, seu dedecus Domini, sed solum ipsius honorarij famuli: quæ sunt rationes Magistrorum Salmanticensium approbantium hanc doctrinam apud Delugo, d. 16. de Just. n. 82. verumetiam, quia eiusmodi Principes, ac divites Domini non ad iustum stipendium, ut modò dixi, sed ad liberalem beneficentiam ea mensurant, quæ donant.

21. Quando non stat per famulum, ut serviat sed per Dominum, qui nolit uti eius opera, an habere debeat æquale stipendium, ac si serviret, dixi satis supra, cap. 4. §. 1. num. 5.

Famulorum expulso.

12. Huc reducamus illam quaestionem: An sit aliqua causa, ex qua iuste possit Dominus, ante finem conventionis tempus, citare servum famulum volentem.

Respondeo: Praecisus nonnullis legibus, quæ forte alicubi vigent, de quibus Molina, d. 505. c. 5. ob. potest dimitti praedictus servus ex causa gravi superveniente, quæ in initio prævisa non fuit, ut ibidem docet Molina.

13. At, quænam est causa nova? Respondeo, non solum esse gravissimam, ut si Dominus

vite infidiarentur famulos, si fararetur bona Domini, si damnum eidem afferret, &c. Verum etiam, si famulatum notabiliter negligeret, ita ut adhiberet notabiliter minorem infra infimum gradum ordinariæ diligentiae; quem in simili ministerio solent alii famuli communiter adhibere.

Ratio est, quia jure naturæ, & præcisè legibus positivis, vel peculiari pacto, talis videtur esse intentio contrahentium, ut si sicuti Dominus dat bonum stipendium, ita bonum obsequium famulus præstare debeat, quod certe illud est, quod saltem infimum diligentiae gradum attingit, modo, quo paulò antè n. 2. & 3. explicatum est. Ni ergo illum famulus attingat, meritis Dominus stare contractui, non obligabitur.

Famulorum recessus.

14. Huc etiam reducamus quaestiuiculam præcedenti affinem: An scilicet famuli, quando tempus serviendi non est ex pacto determinate definitum, possint, quandoque velint, à famulatu recedere?

Respondeo, posse absolute, sed maxime tunc attendendum esse ad consuetudinem Regionis, qua famulus soleat, vel non soleat ad libitum à contractu recedere. Perpendendum etiam erit genus famulatus, nam aliquando ipsa res, in qua obsequium versari debet, ostendit, an ad annum, ad menses, ad dies, an etiam ad horas dumtaxat extendatur. Quibus consideratis, recedendi facultas, siue denegetur, siue concedatur à viro prudenti.

Compensatio famulorum.

15. An famulus, si iustam mercedem illi denegat Dominus, possit, si alia via suum habendum non appareret, occultè sibi compensare?

Respondeo, posse, sicuti in similibus certum est. Verum, valde cavendus ille scopulus, quo famulus immerito putet, mercedem iustam non habuisse.

16. Solet autem hic maxime quaeri (& molestissimam esse difficultatem Confessariis, in hac decidenda, faceret Rebeli, 2. part. lib. 1. 4. quæst. 1. §. num. 9.) an, quando famulus pro sua necessitate promittit operam Domino pro stipendio minori, quam infimo, an, inquam, possit occultè sibi compensare, quod deest, usque ad justum infimum pretium: nam usque ad medium, vel summum jam diximus, §. non posse.

17. In hac difficultate ob duo capita regulariter non posse, iudico, præter caput ductum à condonatione, quæ aliquando præsumitur, fieri à famulo, ut dictum est modò n. 7.

18. Nam primò: Si eam necessitatem habet famulus famulandi huic Domino pro vili pretio, ideo est, quia non invenit alium Dominum pro majori pretio; ad illum enim confugeret, si facile esset illum invenire: si ergo non est facile, sequitur, vile pretium esse commune in foro; atque adeo iustum: ergo excedi non poterit à servo. Id vidit Delugo disp. 16. de Inst. num. 80. qui sic habet: *Quare raro credendum in hac parte famulis obtinentibus defectum iusti stipendii: Cur enim alium Dominum non quarunt cum majori stipendio, vel non quaesierunt, si invenire facile poterant? Si autem non poterant, non ergo fuit iniustum pretium, quo majus communiter non poterant invenire.*

19. Secundò, quia dum servus dicit, se vili mercede servite, decipit Dominum, qui regulariter in tanta multitudine servorum, qui hodie serviendum victum quaerunt, alium, eadem, immò interdum minore mercede, inveniret; ergo servus, cum sit causa talis damni Domino, relaxare debet: relaxare autem, non petendo stipendium illud majus, quod aliàs, si Dominum non decipisset, habere iustè potuisset.

20. In hoc secundo capite habeo contrarium prædictum Delugo: sed fusè, & ad evidentiam, ut mihi videtur, ejus rationes ego dissolvi per aliam occasionem,

in apus. de Sacrific. Missæ, lib. 3. cap. 1. §. 3. quando de hac executione famulorum plurius differo.

Dixi autem n. 19. (regulariter) quasi servus, qui necessitate compulsus, se ob vilem mercedem locavit, vere invenisset majorem, non decipisset eum effectu Domini, quia is nunquam invenisset servientem viliori pretio, atque adeo possit servus sibi compensare ex probabili sententia, quam ibidem explicamus.

21. Hæc etiam pertinet, quando servus, vel amicus exhibet aliqua obsequia, ad quæ non tenebatur; quaeritur enim, an hic possit sibi compensationem ex bonis Domini, vel amici facere? Et quidem, si gratis fecit, certum est, non posse; Lege Navar. L. 1. Valquez citatos à Bonacin. disp. 3. de contr. quæst. 7. num. 4. nec enim semel donata potest quis, mutata voluntate, sine consensu ejus, qui recepit, sibi resumere. At si invitus, posse (si nihil aliud addatur) dicendum est. Idem ibid. quia labori debet æqualis merces solvi, & nemo facile præsumitur condonare; cum condonatio sit donatio, quæ non præsumitur, nisi exprimat.

22. Dixi tamen (si nihil aliud addatur) nam maxime cavendum est, ne Dominus, vel amicus rationabiliter putet, gratis à te ea obsequia præstari, & sic tua culpa deceptus, cum potuisset illa habere gratis ab alio, ipse ad nihil juxta dicta à num. 17. tenetur, & tu contra iustitiam compensationem atrentes.

Famulorum stipendium, quando committitur arbitrio Domini.

23. Inquires tertio: Si quis serviet, remittendo se sui Domini arbitrio, quantum esse debeat iustum stipendium, quod Dominus obligaretur solvere?

Respondeo, cum Bonacin. loco cit. num. 10. esse, illud, quod communiter aliis solvi consuevit, consideratis tamen iis omnibus, quæ modò à num. 6. ut iustum stipendium taxetur, consideravimus; in hoc enim sæpe falluntur famuli, qui remittunt se arbitrio Domini, & deinde mensurant absolute famulatum, non verò ex istis capitibus, puta siue ex condonatione, siue ex eo; quod in propria necessitate iustum stipendium est satis vile, siue ex eo, quod d. ciunt Dominum, siue ex spe, quam à Domino concipiunt, &c.

Stipendii famulatus Prescriptio.

24. Inquires quarto: Si, per annos aliquot, famulus non petat stipendium sui famulatus, potestne Dominus illud præscribere, ita, ut non obligetur amplius solvere?

25. Respondeo, ex jure communi posse: Si enim servus, cum possit petere, non petit suum creditum, & Dominus, quia non est requisitus à servo, bona fide, debitum non solvit per triginta annos, jam vi præscriptionis, non obligatur amplius prædictus Dominus.

26. Dixi per triginta annos, quia hæc est communis doctrina de præscriptione debitorum, ut videtur potest breviter apud Delugo disp. 7. de Inst. n. 80.

27. Dixi rursus (de jure communi) nam in aliquibus regnis triennium sufficere ex jure patriculati, non ignoro. Consulatur ergo quisque Regionis suæ municipalia, jura, & quidem de jure Hispanico, quoad hanc præscriptionem stipendii servorum, vide fusè Thom. Hurtad. tract. 8. moral. cap. 2. à n. 245.

Solutio stipendii non requisita.

28. Petrus Dominus probè novit, Paulum olim suum servum, anno, v. g. superiore, sibi interfuisse fideliter, non tamen habuisse stipendium, & nunc, quando non est amplius ejus servus, videt, illum non petere, Inquires, an obligetur ipse Dominus non requisitus illud ei dare?

29. Respondeo, hanc quaestionem dissolvit idem Th. Hurtad. l. c. m. 248. dicens, Dominum non teneri stipendium

dium offerre, nec deferre famulo extra domum suam exi-
fenti, & non petenti (nam intra, semper tacite petit,
sem expectat.) Ratio est (inquit) quia dum servus sciens
sibi debere mercedem non petit (addo tamen tanquam
omnino necessarium, cum possit, nec ob timorem Do-
mini, vel quid simile tetrahat?) Dominus merito co-
gitabit, servum velle dictum stipendium donare, seu re-
laxare; id quod Hurtadus confirmat ex aliis Doctoribus,
qui, & in gabellis, & in legatis idem dicunt, ut scilicet,
quando à Gabellariis, & à Legatis scientibus sua cre-
dita, & petere valentibus, non petuntur, non sit obli-
gatio illa offerendi.

Auctis servitiis, augendum pretium famuli.

30. Si famulus tuæ familiæ obsequio se obligavit pre-
tio certo, sed deinde augetur familiæ numerus, debetne
augeri pretium. Idem queri potest de quocunque incre-
mento laborum in serviendo?

Respondeo, cum necessaria distinctione: Si parum
augetur de labore, non esse pretium augendum, si mul-
tùm labor augetur, etiam proportionaliter augendam
mercedem. Ratio est, quia pro parvo augmento involvit
tur consensus implicitus, pro valde magno, non item.
Idem dic in Medico, si se obligavit ad interveniendum Mo-
nasterio, Seminario, Familiæ, &c. quando pari modo au-
gentur personæ interveniendæ, ut notat Corradus, *de contr.*
q. 88. Azor. 3. p. 1.8. c. 14. q. 1. & 2. Notentur tamen dicta
num. 21.

31. Quod si in pretio statuendo, habita est ratio sin-
gularum, ut quando conventum fuit dari, pro intervenien-
do singulis, tantum pretii, certe, si crescat numerus per-
sonarum, debere & crescere pretium sic taxatum, dubium
esse non potest.

32. Quid, si quis se conduxit certo pretio ad ædificium,
v. g. faciendum, & deinde apparet, notabilem auctum
fuisse laborem, imò & auctas expensas, quas sibi faber
assumpsit faciendas?

Respondet Bonac. 3. *de contr.* q. 7. p. 4. n. 18. debere au-
geri & stipendium. Verum, non semper id admittam in
praxi, quia solet, in his conventionibus sine fraude iniri,
admitteri periculum æquale ex utraque parte contrahen-
tium; nam aliquando ædificium, vel simile quippiam
absoluitur paucioribus, aliquando pluribus expensis ergo
est æquale periculum pro utraque parte. Profectò idem
Bonac. ib. docet, non debere augeri stipendium illi, qui se
obligavit, ad transferendas cum navigio merces alterius,
putans se aliquibus diebus possit iter absolvere, sed pos-
tea ventorum adversantium causa, multò pluribus absol-
vit; id, inquam, docet, quia poterat etiam ventorum fa-
vore multò paucioribus. At simile quid etiam evenire
poterit in casibus aliis.

33. Si Mercator promissit pretium Gubernatori navis,
ut merces, verbi gratiâ, ad Indos, vel ad alium locum
transferebat, sed medio confecto itinere, ob reluctan-
tes ventos reversa est navis in portum, unde discesse-
rat, quale pretium esse debet? & conveniuntne, an aliud
minus?

Respondeo, de hoc peculiari casu pluribus disputant
Molina, d. 502. Bonacin. *loc. cit.* num. 20. Delugo d. 29.
de iust. num. 34. alique, quos adi; nos enim monent
famuli à promisso famulatu deficientes, ut ipsos non de-
feramus.

*Stipendium datum Famulo in damnum Credito-
rum Domini.*

34. Denique, si Dominus famulo stipendium solvens
fiat impotens ad solvenda ea, quæ hic Dominus debet
suis creditoribus, potestne licite illud acceptare famulus.
Imò, si hanc impotentiam prævideat idem famulus,
potestne illius obsequiis se addicere?

35. Respondeo Bonac. d. 1. *de restit. g. ult. p. ult.* 2. n. 30.
breviter sic docet: Famuli intervenientes alicui domino,

quem sciunt fieri impotentem ad restituendum credito-
ribus, non possunt aliquid ab eo accipere, aut acceptum
retinere, nisi forte tantumdem domino acceptum in
serviando: Propterea consulendum est hospitibus, in
lis, ut discedant. Ita Valentia, Aragonius, Navar. Mo-
lina, alique. Horum sententiam limitatam cum Valde-
modò dominus illius, non indigeat, ita ut sine illius
non possit absque magno dedecore, juxta qualitates de
conditionem personæ. Nam si hoc modo illis indigeat,
existimo, eos posse sui famulatus stipendium acceptum
sicut enim dominus exculatur ob sum tantum inco-
modum, ita famulus. Hinc ita patet à fortiori, Medicum,
Pharmacopolam, & alios præbentes necessitati do-
mini, qui non est creditoribus solvendo, posse ob pre-
dictam rationem pretium accipere. Ita Valquez. hinc
Bonacin.

36. Quibus ego aliam limitationem adderem, in
declarationem: Nam, ut famulo non liceat stipendium
à domino acceptare, vel illius obsequio se addicere,
debet ei constare, dominum impotentem se non ad
satisfaciendum suis creditoribus; constare, inquam, sol-
tem certitudine morali; non enim præsumendum est,
delictum committi, (quale certe à Domino, se volente,
inhabilem reddere, committeretur) nisi de eo constet.
Cum ergo famulus nesciat plerumque, nec scire possit
potentiam, vel impotentiam Domini, facile exculatur po-
terit à peccato, &c.

§. II. Famuli, qui non servant, cum possint.

1. Pro tempore, quo Famulus, cum possit, non ser-
vit, jam sciens non debere ipsam accipere mer-
cedem, eandemque ei negari merito posse à Domino. Sed
quid pro tempore, quo servivit? Potestne aliquando ei
negari merces eo prætextu, quod nunc ipse non possit
quantur famulatum promissum?

2. Respondeo, non posse absolute negari, quicquid
dicat cum Sylvestro Azor. 2. p. 1.8. c. 39. q. 6. putans posse
aliquid arbitrio boni viri detrahi. Ratio notitæ do-
minæ est, quia operarius dignus est conventa mercede
pro tempore, quo operatur. Si ergo aliquando opera-
tus est, sua mercede pro illo tempore defraudandus non
erit.

3. Dixi, Absolute, nam si ob recessum famuli, necesse
fuerit, aliquod lucrum Domino cedere, vel damnum
emergat, potest dominus tantum de mercede præstati
famulatus retinere, quantum ea damna compensantur;
tunc enim famulus iniusta causa est dectus Dominum.

4. Hinc Rusticus, qui se locavit pro toto anno, agri-
cultæ autem hyeme, recedit, invito Domino, à famulatu,
ut æstivo tempore alibi, majore stipendio, serviat, quan-
do ceteros sunt rusticantes famuli, obligatur in con-
scientia, restituere Domino, quantum ipsius interech, fa-
mulum recessisse. Quare illud dominus, ex mercede bene
nondum soluta, poterit sibi retinere.

5. Præterea servus in casu, de quo loquimur, obli-
gatur redire ad Dominum, ut toto promisso tempore ser-
viret, quia ex contractu, & aliquando ex addito jura-
mento, se obligavit illud complere. Neque liberare se ab
hoc reditu potest, etiam si omnia damna reficere velit;
quia dominus habet ius ad personalem illam obligatio-
nem factam à servo.

6. Quid de Domino, semel recedente culpa sua famu-
lo, obligabiturne is cum iterum recipere?

Respondeo, saltem non obligari videretur. Ita Delugo
d. 29. *de iust. num.* 36. quando recessus ipse tanta culpa
æstimatur, ut, propter æqualem, potuisset dominus illum
expellere.

*§. III. Famuli, qui non servant, cum non possint. Tr. IV.
de Famulo agrotante.*

1. Servus, durante tempore statuto ad obsequium,
sconjicitur in Carcerem ob aliquod delictum, tunc